

Algimantas Valantiejus

Analitinės Ralfo Dahrendorfo kategorijos

Santrauka. Šio straipsnio tikslas – panagrinėti analitinės vokiečių-britų sociologo Ralfo Dahrendorfo sąvokas. Čia aptariamos sociologinės konflikto, klasių, imperatyviškai koordinuotų asociacijų, valdžios, padėčių, vaidmenų ir laisvės kategorijos; kritiškai apibrėžiamas jų santykis su teorine marksizmo tradicija; parodoma, jog marksistinė klasių apibrėžimo problema tebėra aktuali ir šiomis dienomis tiriant nelygybės tarp latentinių intereso grupių ir potencialių socialinių klasių problemas, analizuojant santykį tarp socialinės nelygybės ir pilietiškumo. Straipsnyje atskleidžiami Dahrendorfo sociologinio požiūrio privalumai ir trūkumai. Viena vertus, Dahrendorfus parodo, kad valdžios santykiai yra svarbūs organizaciniai šiuolaikinių visuomenių principai. Todėl Dahrendorfo konflikto koncepcija yra tinkama analizuojant stratifikacinę visuomenės grupių ir organizacijų sandarą. Analitinės Dahrendorfo kategorijos padeda suprasti ir paaiškinti konfliktus tarp socialinių grupių (kvazigrupių), formuojančių potencialius interesus specifinėse valdžios organizacijose. Kita vertus, jis a) pernelyg racionalizuoja valdžios santykių, kaip socialinių vaidmenų, struktūrą, b) nepakankamai įvertina į Marxo tezę, įvardijančių glaudžias nuosavybės ir valdžios sąsajas, c) pernelyg susiaurina asmens laisvės problemą, traktuodamas ją kaip socialinių vaidmenų, stratifikacijos ir diferenciacijos lygmenų, konfliktą. Daroma išvada, kad Dahrendorfus formuluoja veikiau aprašomąją, o ne analitinę socialinių pokyčių teoriją. Jei Marxo visuomenių pokyčių teorija analitiškai apibrėžia visuomeninių pokyčių priežastis ir prognozuoja pokyčių kryptį, tai Dahrendorfo koncepcija aprašo idealias liberalios demokratijos sąlygas.

Esminiai žodžiai: Ralfas Dahrendorfus, socialinis konfliktas, valdžia, vaidmuo, imperatyviškai koordinuotos asociacijos, klasių apibrėžimai ir kriterijai

Keywords: Ralf Dahrendorf, social conflict, authority, social role, imperatively coordinated associations, class definitions and criteria

Teorinė konflikto termino reikšmė

„Konfliktas yra esminis pokyčių stimulus. Mūsų uždavinys pasaulyje, kuriame pokyčiai yra vienintelė viltis, – civilizuoti konfliktą remiantis taisyklėmis ir laisvės konstitucija.“

(DAHRENDORF 1997; 28)

Kiekvienas asmuo, susipažinęs su filosofijos ir sociologijos istorija, supranta, kokios

gилios yra analitinės *konflikto* kategorijos „šaknys“. Tai viena įtaigiausių metaforų nuo fi-

losofijos ir mokslo atsiradimo pradžios iki šių dienų.¹ Pasakojant sistemingas mitologines, mokslines, filosofines, sociologines istorijas apie kosminį ir socialinį pasaulius, dažnai pasitelkiamos vaizdingos *konflikto* analogijos: „ugnis“, „kova“, „įtampa“, „meilė ir neapykanta“, „judėjimas ir rimitis“, „lyginiai ir nelyginiai skaičiai“, „dvasia ir materija“, „įgimtos idėjos ir patyrimas“, „dvasios dialektika“, „valia galiai“, „pajungimo ir paklusimo santykiai“, „visuomenės ir individo priešprieša“, „tvarka ir laisvė“ ir t. t.

XIX a., naujai formuojantis socialiniams mokslams, remiamasi dviem labai skirtingomis metaforomis, dviem pagrindiniais aiškinimo būdais. Pavyzdžiui, filosofai ir sociologai Augustas Comte'as, Herbertas Spenceris pasirenka organicistinę „visuomenės kaip organizmo“ metaforą, o Karlas Marxas – konfliktinę „klasių kovos“ metaforą. Šios metaforos struktūrizuojamos, pertvarkomos į aiškinimo modelius, kuriais remiantis analizuojami visuomeniniai reiškiniai, nustatomi priežasties ir padarinio ryšiai, prognozuojama tolesnė socialinių įvykių raida.

Georgas Simmelis ir Maxas Weberis, formuodami klasikinius socialinių mokslų pagrindus, taip pat taiko *konflikto* principus.² Dalykas tas, kad kompleksinis *modernybės* reiškinys reikalauja skvarbaus, analitinio požiūrio: juk, be kitų, atsiranda savitos žmonių *savisaugos* formos, dažnai prasiveržiančios kaip neapykanta ir kova (Simmel 2007; 282–9). Sociologai, potencialių konfliktų metraštininkai, stebi ir aprašo visuomeninių dramų siužetus atskleidami socialinius, kultūros, ekonomikos, politikos prieštaravimus. „Kovos“ tema (ją atliepia *diferenciacijos* samprata, kurią plėtoja Spenceris, Simmelis, Durkheimas) tampa esmine sociologijos disciplinos formavimosi prielaida.

XIX–XX a. susiformuoja trys pagrindinės konflikto sociologijos šakos: Karlo Marxo *istorinis materializmas*, Georgo Simmelio ir Lewiso Coserio *funkcionalistinė konflikto koncepcija*, Ralfo Dahrendorfo *valdžios teorija*. Analitinės šių teorijų kategorijos padeda išsiskverbti į *kompleksiškus* socialinius santykius, susijusius su grupinių interesų raiška

¹ Nuo Herakleito, Empedoklio ir pitagorininkų iki Thomo Hobbeso, Georgo Hegelio, Karlo Marxo, Friedricho Nietzsche's, Maxo Weberio, Georgo Simmelio, Ralfo Dahrendorfo ir daugelio kitų. Šios metaforos, tiksliau, hipotezinės analogijos, pertvarkomos į aiškinimo modelius.

² Maxas Weberis, praplėsdamas Marxo *dvinarės stratifikacijos* koncepciją, vartoja *statuso grupių* sampratą, kurios skiriamieji bruožai – bendras gyvenimo būdas, socialinė savigarba, abipusės pagarbos lūkesčiai ir panašus gyvenimo stilius. Weberis atsižvelgia į skirtingas vertybinių sprendinių galimybes, siejamas su materialiais ir simboliniais ištekliais. Ypač svarbi dialektinė Simmelio nuoroda: konfliktas, susijęs su valdžios troškimu, net ir sublimuota forma, nėra grynojo egoizmo raiška. Egoizmas apsiriboja pergale prieš *išorinį* pajungtojo priešinimąsi, o valdžios troškimas siekia įveikti *vidinį* pajungtojo pasipriešinimą. *Kitas* jam turi *vertę*. Konflikto analizė, anot Simmelio, reikalauja apaaikinti pajungto subjekto spontaniškumą ir aktyvumą „nutraukus nuo jų įvairių paviršutiniškų vaizdinių maskuotę“. Svarbu skirti *valdžią, prievartą, autoritetą, prestižą*. Valdžia, kaip struktūriniai pajungimo ir pavaldumo santykiai, įgyja visuomeninę formą, o šito neturi prievartos forma, naikinanti *kito* sąveikos dalyvio spontanišką raišką, t.y. socialinės sąveikos pagrindą. Autoritetas, sužadindamas socialinės aplinkos tikėjimą juo, darosi objektyvi instancija, autoriteto reikšmės kiekybė virsta kokybe. O prestižas neturi objektyvios galios, nes kyla tik iš gryno asmenybiškumo (Simmel 2007; 65–6).

ir jos padariniais, – konfliktais, socialiniais skirtumais, hierarchiniais santykiais, kategorizacija, legitimacija.

Pirmąją sociologinę konflikto teoriją, apibrėžiančią istorinės raidos dėsnius ir skiriančią dvi antagonistines socialines klases, suformuluoja Karlas Marxas. Jis analizuoja *struktūrines* socialinių klasių susidarymo sąlygas.³ Marxo modelis, anot Dahrendorfo, atskleidžia, jog socialiniai konfliktai yra ne atsitiktiniai, o būtini įvykiai, kurie leidžia paaiškinti ir numatyti socialinių pokyčių kryptį (Dahrendorf 1959; 20–3). Konfliktai kyla iš socialinės struktūros gelmių, ekonominių ir socialinių santykių, kuriuos Marxas apibūdina *bazės* terminu.

Visų visuomenių istorija yra „čia paslėpta, čia atvira“ kova, kuri visada baigiasi viso visuomeninio pastato pertvarkymu (Marxas ir Engelsas 1970; 45). Plačiai žinoma Marxo metafora – „šmėkla“, kuri klaidžioja po Europą (ten pat; 43), – yra *pamatinio konflikto*, būdingo kapitalizmui, sinonimas. Konfliktas yra būtina struktūrinių pokyčių dalis. Kapitalizmas (kaip ir kitos visuomeninės ekono-

minės formacijos) brandina savo paties susinaikinimo prielaidą – „duobkasių“, t.y. klasę, neišvengiamai sugriausiančią klasinės visuomenės rūmą – prievartinę gamybinių santykių sistemą.

Šiandieną marksizmas yra svarbi teorinio socialinių mokslų paveldo dalis. Skirtinos dvi pagrindinės kryptys, plėtojančios teorinę Marxo tradiciją: a) polemė ir kritinė šaka, sietina su ankstyvąja Marxo koncepcija, b) analitinė šaka, sietina su politinės ekonomijos kategorijomis ir socialinių pokyčių teorijos principais. Šių dienų filosofai ir sociologai vaisingai plėtoja kritinius ir poleminius Marxo koncepcijos aspektus. Tačiau neomarksistinis ir postmodernus polemėnis diskursas akivaizdžiai užgožia analitinę Marxo programą. Vartojimo kultūros, reikšmių pertekliaus, savimonės identiteto, gyvenimo stiliaus, globalizacijos ir kitos šiuolaikiškos temos verčia užmiršti senąsias, marksistines *nelygės* tarp socialinių grupių, arba klasių, problemas. Primiršta svarbi santykio tarp *socialinės nelygės* ir *pilietiškumo* problema.⁴

³ *Socialinė klasė* čia įvardijama kaip analitinė kategorija, kurios pagrindinis skyrimo kriterijus – *gamybos priemonių nuosavybės teisė* (o ne empiriniai požymiai – pajamos ar statusas). *Pajamų* ir *statuso* kriterijai susiję su paskirstymu ir vartojimu, t.y. dalykais, kurie savo ruožtu atliepia bazinius gamybos ir valdžios santykius. Šie santykiai lemia esminius, antagonistinius klasių skirtumus. Vadinasi, konfliktas yra klasinių visuomenių pagrindas, o ne šalutinis veiksnys, nepageidautinas iš pažiūros harmoningoje visuomenėje.

⁴ Nors šiame straipsnyje nėra nagrinėjami *klasių teorijos* taikymo Lietuvos visuomenei aspektai, tačiau norima atkreipti dėmesį į tai, kad analitinių *konflikto* ir *klasių* kategorijų svarstymas yra svarbus ir koncepciniu, ir praktiniu požiūriu. Žvelgiant į Lietuvos sociologų, nagrinėjančių socialinės stratifikacijos problemas, darbus, susidaro įspūdis, kad *socialinės nelygės* ir *konflikto* ryšys šiandieną, rodos, laikomas senstelėjusia ortodoksiniu marksizmo problema. Apibrėžiant *klases* arba apskritai vengiama analitinių marksizmo sąvokų (Taljūnaitė et. al. 1999; Matulionis et. al. 2005), arba remiamasi funkciniais socialinės sistemos požymiais – pajamų, vertybinių orientacijų, savito vartojimo būdo parametrais, klausiant, kiek, tarkim, vidurinėsios klasės atstovai gali išleisti pinigų prekėms, laisvalaikiui, atostogoms ir t.t. (Leonavičius 2002). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad šiuolaikinė Lietuvos visuomenė yra „socialistinės visuomenės“ tąsa (socialiniu ir kultūros aspektais; ypač mąstymo ir elgsenos įpročiais). O Dahrendorfo konflikto teorija (1959)

Ralfas Dahrendorfas plėtoja *analitinę* marksizmo koncepciją, kritiškai atsižvelgdamas į istorinio ir empirinio pobūdžio pokyčius, susijusius su industrinės visuomenės raida. Jo teigimu, šiuos pokyčius reikia apmąstyti konceptualiai. Dvi pagrindinės kapitalistinės visuomenės klasės ilgainiui sunyko. Tačiau tai nereiškia, kad apskritai išnyko *klasės* (nors apibrėžti klases dabar nėra lengva). Klasiniai interesai šiandieną „slepiasi“ struktūriniuose valdžios santykiuose, įteisinančiuose klasinio suvaržymo formas.

„Tad klasių konflikto šaknų reikia ieškoti valdžios struktūrose, kurios prarado absoliutų išsisknijusios hierarchijos pobūdį. Klasių konflikto dingstis – gyvenimo šansai. Tie, kurie priklauso neprivilegijuotiems sluoksniams, reikalauja daugiau teisių ir aprūpinimo iš tų, kurie užima privilegijuotą padėtį.“ (Dahrendorf 1996; 58)

Nors industrinės visuomenės raida institucionalizavo, sušvelnino socialinį konfliktą⁵, tačiau iš principo klasės, jų interesai ir emocinės raiškos formos tebėra struktūriškai svarbi visuomeninių procesų dalis. Todėl negalima išleisti iš akių latentinių klasinių interesų formavimosi sąlygų ir kompleksinio ryšio tarp politinių elito veiksmų ir emocinės energijos, kurią suteikia klasiniai interesai: „<...> klasės suteikia socialiniams pokyčiams tam tikrą energiją ir kryptingumą. Jų negalima ignoruoti, o interesų, kuriuos jos gina, turinys gali pašnibždėti, kurlink viskas krypsta. Tačiau kas nors turi paversti šiuos interesus veiksmais ir skatinti juos“ (Dahrendorf 1996; 91). Elitas, be abejo, paverčia klasinius interesus veiksmais, tačiau, be šio svarbaus konfliktinio pobūdžio veiksnio, elitas nebūtų tuo, kuo jis gali tapti.⁶

rodo, kad socialistinės visuomenės, formaliai panaikinusios privačios nuosavybės teisę, išsaugo latentinį klasinį pasidalijimą. Todėl verta klausti: ar (ir koku mastu) Lietuvos visuomenės analizei gali būti taikomas marksizmo požiūris, skatinantis atidžiau išžiūrėti į socialinės struktūros prieštaravimus, padedančius atskleisti įtampą, priešišumą, netgi antagonizmą tarp potencialių socialinių klasių? Juo labiau, kad aptariamoji visuomenė įvairiais atžvilgiais nėra brandi („vėlyvoji“ arba „postmoderni“) Vakarų visuomenė. Nors tai, žinoma, diskusinio pobūdžio klausimas, tačiau, sociologiniu požiūriu, negalima nepaisyti to, kad įvairiuose organizaciniuose (valdžios) lygmenyse vienos socialinės grupės *skatina pokyčius*, o kitos stengiasi išlaikyti *esamą padėtį*: „Vieni žmonės užima tokią padėtį, kad gali sukurti įstatymą, pagal kurį bus vertinama kitų padėtis“ (Dahrendorf 1996; 55).

⁵ Dabartinės sąlygos gerokai pasikeitė (palyginti su Marxo gyvenamuoju laikotarpiu). Anuomet stigo mobilumo, iš esmės sutapo valdžios, nuosavybės ir bendrojo statuso kriterijai, o gamybos konfliktas ir politinis konfliktas buvo vienas ir tas pats dalykas. Be to, trūko konflikto reguliavimo priemonių. Dėl šių struktūrinių priežasčių socialinių klasių priešprieša buvo nesutaikoma. Todėl Marxo klasinio konflikto tezė įvardijo būtinus *prievaratos* ir *radikalių socialinių pokyčių* veiksnus.

⁶ Atkreiptinas dėmesys į santykį tarp dviejų socialinių pokyčių aiškinimo būdų, pabrėžiančių arba vieną arba kitą aspektą, – *elito teorijų* ir *klasių teorijų*. Elito analizė dažnai išleidžia iš akių esminį faktą, kad klasiniai valdžios santykiai suteikia „siužetinę logiką“ ir politinių veiksmų kryptį elito grupėms, kurios įgudusiai panaudoja emocinius socialinių grupių išteklius. Įvairios elito grupės sumaniai panaudoja klases nepasitenkinimo, pagiežos, neapykantos formas, stiprindamos potencialius galios ir valdžios išteklius. Vadinas, svarstant tikėtinų politinių pokyčių kryptis, elito nuostatų ir elgsenos aprašymą turėtų papildyti potencialių klasinių interesų analizė.

Verta pažymėti, jog elito teorijai Lietuvoje skiriamas nemažas dėmesys (Masiulis 1997; Matonytė 2001). O klasių teorija, rodos, laikoma senstelėjusiu dalyku (išimtis, atrodo, yra V. Laurėno koncepcinės nuostatos: Laurėnas 2001). Politiniai pokyčiai dažnai nagrinėjami kaip politinių lyderių varžymosi dėl *galios išteklių*

Sociologinė konflikto samprata

Konfliktas – tai žodis, kuris kasdienėse situacijose žadina neigiamas emocijas. Todėl kiekvienam gali kilti klausimas, kodėl *konflikto sociologijos* krypties sociologai pasirenka *negatyvų* konflikto terminą, kuris pertvarkomas į analitinę teorinių apmąstymų priemonę?

Glaustai atsakant į šį klausimą, reikėtų kreipti dėmesį į du aspektus: koncepcinį ir istorinį. Konfliktas glūdi dvejose – aki-vaizdžioje ir potencialioje, arba „aiškioje“ ir „paslėptoje“ – gyvenimo formose. Koncepciniu požiūriu, svarbu nagrinėti ne tik aki-vaizdžias, bet ir *potencialias* konflikto formas. Pagrindinis analizės dalykas – poten-

cialios galios formos, kurios daro poveikį tikrovei, skatindamos socialinius pokyčius. Svarbu skirti *analitinį* ir *sveiko požiūrį*. Nors, sveiko proto požiūriu, konfliktas yra dirginantis žmogiškų nesutarimų veiksnys, tačiau teoriiniu požiūriu, konfliktas (kad ir kokie būtų jo padariniai) yra „kita“, ne mažiau svarbi, *integracinės sąveikos* pusė:

„Jeigu bet kokia žmonių sąveika yra socialumas, tai kova, kuri yra viena iš stipriausių sąveikų ir kurios apskritai neįmanoma apriboti kokiu nors vieninteliu elementu, yra perdėm socialumo reiškinys.“ (Simmel 2007; 85)

Net ir socialiniai teoretikai toli gražu ne visada įvertina faktą, kad konfliktas – labai paplitęs, universalus reiškinys.⁷ Dažniau pa-

raiška. Tačiau galia yra *faktinio* pobūdžio reiškinys – gyvenimo „faktas“, grindžiamas labai skirtingais (nuo įtikinėjimo iki grubios prievartos) veiksniais, o *valdžia* – įteisintos galios, susijusios su socialinėmis padėtimis ir vaidmenimis, raiška. *Galia* yra paskiro individo valios gebėjimas savo tikslams pajungti besipriešinančių asmenų valią, o *valdžia* – socialiniai pajungimo ir paklusimo santykiai. Valdžia – tai socialinės organizacijos, o ne paskiros asmenybės struktūros dalis. Socialinėje organizacijoje nusistovi dvipusis konfliktinis santykis tarp bendrų interesų vienijamo noro išsaugoti *status quo* ir analogiško kvazigrupės noro sužadinti socialinius pokyčius, pakeisti esamą valdžios santykių struktūrą. Jei šis konfliktinis santykis nėra laikomas svarbia socialinių pokyčių priežastimi, slūgsta dėmesys klasinių interesų analizei. Kartu prarandama analitinė pusiausvyra: pernelyg daug dėmesio skiriama elito nuostatų ir veiksmų diagnostikai. Formuojasi „uždaro rato“ situacija. Kalbant konkrečiai, politinės analizės (tiek empirinės, tiek konceptualios) išvados kartojasi: po kiekvienų (ypač pastarojo dešimtmečio) Seimo ar savivaldos tarybų rinkimų Lietuvoje dažnai konstatuojama, kad politinio elito grupės *vėl* nesugebėjo įgyvendinti rinkėjų lūkesčių, o rinkėjai neturi pilietinių principų, nes jų nuostatos, *kaip įprasta*, – populistinės.

⁷ Tai liudija du šimtmečius tvirtai viešpataujančios dedukcinės, organicistinės sociologijos prielaidos, pabrėžiančios ontologinę „darniai funkcionuojančių“ abstrakčių darinių („visuomenės“, „socialinės sistemos“, „tautos“) svarbą ir „pagal apibrėžimą“ atmetančios priešingas – konflikto – prielaidas. Konfliktas apibrėžiamas tik kaip „nukrypimas“ nuo sisteminės tvarkos.

Teoretikai, įvardijantys konfliktinius terminus (pavyzdžiui, Thomas Hobbesas vartoja „karo“, „aistrų“, „lenktyniavimo“, „nepasitikėjimo“, „baimės“ ir pan. sąvokas), ne taip mėgstami, kaip teoretikai, kurie (nuo Rousseau) į pirmą vietą iškelia socialinę ir moralinę *bendrosios valios* sampratą. Sveiko proto požiūriu, konflikto tradicijos terminai verčia įtempti klausą, nes ši tradicija tariamai sumenkina žmonių socialinę prigimtį: „Taigi žmogaus prigimtyje matome tris esmines ginčų priežastis. Pirmoji – lenktyniavimas, antroji – nepasitikėjimas, trečioji – garbės troškimas. Pirmoji verčia žmones pulti vienas kitą, norint pasipelnyti, antroji – siekiant saugumo, o trečioji – šlovės“ (Hobbes 1999; 137). Analitiniu požiūriu, realistą Hobbesą domina tiek egoistinės, konfliktiškos, tiek socialios, taikingos prigimties savybės, t.y. *įvairūs* žmogaus valios ir galios raiškos bruožai. Sakykim, apibrėždamas *įsipareigojimų* kategoriją, Hobbesas į pirmą vietą iškelia *institucinę* socialinės sąveikos sąlygą – *pareigą*. Jam rūpi filosofiniai, teisiniai, socialiniai ir politiniai šios *pareigos pažeidimo* aspektai (plačiau apie tai žr. Valantiejus 2007).

brėžiami idealiai trokštami *darnos, integracijos, sutarimo* veiksniai. Tačiau konfliktas taip pat turi integruojančią – *sąveikos tarpininko* – galią. Konfliktas, žinoma, kelia *socialinę įtampą*. Tačiau konfliktas drauge yra įtampas tarp socialinių subjektų *sprendimo būdas*. Anks-tyvieji socialiniai teoretikai tokį sprendimo būdą vadino *socialine sutartimi*, kitaip sakant, konflikto institucionalizacija.

Nors kasdienybės situacijose konfliktas laikomas apmaudžiu, netinkamu, negeru reiškiniu, tačiau „įtampa“, teoriniu požiūriu, yra teigiamas reiškinys, padedantis aiškiau suvokti organizacinę socialinės grupės sandarą, jos ribas, formavimosi principus, integracinius veiksnius. Jei nepakankamai vertiname konflikto reiškinį, tai sunku suprasti, kad akivaizdūs empiriniai procesai yra gilesnių, latentinių, ne iš karto pastebimų galios formų raiškos padariniai. Konfliktas yra pozityvi žmonių bendrabūvio forma, skatinanti pokyčius, atnaujinimą, galimybių raišką. Anot Dahrendorfo, konfliktas žadina *civilizacinę viltį*.

Koncepciniu požiūriu, *konflikto* terminas įsitvirtina kaip ilgalaikio dialogo tarp dviejų skirtingų teorinių būdų, siekiančių paaiškinti socialinės tikrovės reiškinius, padarinys. Vienas iš šių teorinių požiūrių, *marksizmas*, turi „revoliucinės metodologijos“ bruožų: socialinės teorijos paskirtis yra *ir* teorinė, *ir* praktinė. Reikia ne tik aprašyti *kaip yra*, bet ir paaiškinti *kaip turėtų būti*. O aiškinti tai, kaip turėtų būti, – lygu *keisti* socialinę tikro-

vę. Taigi socialinė teorija yra „revoliucinė praktika“. Karlo Marxo požiūriu, pagrindinė teorijų ir teoretikų bėda – idealistinės arba stebėtojiškos misterijos, nesugebančios racionaliai, *praktiškai materialistiškai* (Marksas 1974b; 464; Marksas ir Engelsas 1974a; 22) suprasti ir paaiškinti struktūrinių tikrovės pokyčių.

Kita įtakinga teorinė kryptis, *funkcionalizmas* (glaustai primintina, kad šios krypties ištakos – klasikinis, platoniškas graikų filosofijos tarpsnis), tiria stabilius, integracinius, institucinius visuomenės aspektus. Tarkim, žymiausias XX a. sociologas Talcottas Parsonsas siekia atskleisti funkcinių visuomenės posistemių ir jų išteklių tarpusavio mainus, stabilios socialinės tvarkos sąlygas (Parsons 1951).

Konflikto sociologai, kitaip negu funkcionalistai, teigia, jog visuomenė yra sudėtinga organizacinių valdžios formų sąveika. Ralfas Dahrendorfas funkcionalizmo modelį vadina utopiniu⁸, pažymėdamas, jog realistinis Karlo Marxo *sociologinio racionalizmo* modelis atskleidžia, kad pokyčiai, konfliktas, pajungimas, paklusimas yra plačiai paplitę, latentiniai socialiniai reiškiniai. Šis požiūris yra „labai tinkamas analizuojant konflikto problemas“ (Dahrendorf 1959; 158).

„Marxo požiūriu, visuomenė nėra tolygiai funkcionuojanti socialinio organizmo, socialinės sistemos ar statiško socialinio darinio tvarka. Vyraujantys jos požymiai – nuolatiniai sudedamųjų dalių ir struktūrinės for-

⁸ Visos utopijos – nuo Platono *Valstybės* iki Georgo Orwello 1984-ųjų *Brave New World* – turi vieną bendrą bruožą. Tai visuomenės, kuriose stinga pokyčių. (Dahrendorf 1968; 107)

mos pokyčiai. Šie pokyčiai savo ruožtu liudija, kad konfliktai yra esminis kiekvienos visuomenės bruožas. Konfliktai nėra atsitiktiniai reiškiniai. Juos sistemingai kuria visuomenės struktūra. Šiuo požiūriu, nėra jokios tvarkos, išskyrus pokyčių kartojimąsi.“ (Dahrendorf 1959; 27)

Socialinės tvarkos pagrindas – *kintantis*. Suprasti šį kitimą – lygu teoriškai apmąstyti socialinių konfliktų praktiką ir realias žmonių gyvenimo sąlygas. Konfliktinis visuomenės modelis – nepatrauklus, nes tiria prievartos, jėgos, suvaržymų, nelygybės, susvetimėjimo, dominavimo požymius. Funkcionalistų požiūris yra gerokai patrauklesnis, nes vaizduoja tvarkingą, darnią ir sistemingą visuomenę. Todėl realistinė *konflikto* samprata, istoriškai sietina su sofisto Trasimacho apibrėžimais (plg. „teisingumas yra stipresniojo teisė“), moderniosios socialinės teorijos pirmo Tomo Hobbeso bei kitų autorių požiūriais, reikalauja kritinio, drąsaus, atviro tyrėjo požiūrio.⁹

Marxo sąvokų kritika

Dahrendorf pabrėžia, kad vienas pagrindinių jo formuluojamos konflikto teorijos uždavinių – *empiriškai paneigti*, o paskui *teoriškai pertvarkyti* Karlo Marso doktriną (Dahrendorf 1959; xii). Pridurtina: nors Mar-

so *klasių koncepcija* – sistemingai neišplėto-ta (*Kapitalo* trečio tomo paskutinis skyrius yra neužbaigtas), tačiau konceptualūs Marso apibrėžimai, pastabos, tikslinimai leidžia kalbėti apie jo klasių teorijos pagrindus.

Dahrendorf, kaip ir Marso, domisi socialinės struktūros samprata, nes siekia išsiaiškinti *latentinius* socialinių grupių konflikto šaltinius. Tačiau Marso rūpi netolygių socialinių-ekonominių, o Dahrendorfo – socialinių-politinių išteklių stratifikacija. Marso tiria nuosavybės santykių, o Dahrendorf – valdžios santykių struktūrą. Valdžios santykiai – tai įteisinti dominavimo ir paklusimo ryšiai, kurių potencialus pagrindas yra kintantis ir teikiantis laisvės šansus. Tai – dialektinė įtampa tarp tų, kurie turi valdžią, autoritetą, statusą/prestižą, ir tų, kuriems šių struktūrinių dėmenų trūksta:

„Marso analizės pradžia, jo paties žodžiais tariant, yra ‚gamybos sritis‘, ‚gamybos santykiai‘, ‚nuosavybės santykiai‘. Aišku, kad visi šie posakiai apibūdina gamybinę veiklą ir atitinkamus socialinius santykius. Marso požiūriu, ši veikla yra klasinės kovos branduolys. Mūsų nuomone, čia apibrėžiamas reikiamas požymis: tai, kad gamybinė veikla yra imperatyviškai koordinuota asociacija. Marso, žinoma, į pirmą vietą iškelia nuosavybės aspektą. Tai yra pagrįsta, nes jo gyvenamuoju laikotarpiu teisinė gamybos prie-

⁹ „Jean-Jacques Rousseau ir Jürgeno Habermaso svajonės pražiūrėjo Hobbeso tvarkos problemą ir tikimybę, kad jas gali išspręsti Hobbeso atsakymai.“ (Dahrendorf 1997; 88) *Bendrosios valios* koncepcijos šalininkai traktuoja visuomenę ne kaip pokyčių, konfliktų, varžymosi šaltinį, o kaip *idealųjį darnos tipą*. Tokį idealistinį tipą (utopinę visuomenę), pasak Dahrendorfo, nekritiškai vaizduoja *pirmasis funkcionalistas* Sokratas (Dahrendorf 1968; 148–50).

Dahrendorfo požiūrį galima apibūdinti trumpai ir aiškiai: jei visuomenėje nėra socialinio konflikto formų, tai čia trūksta pilietinių laisvių bei teisių. (Beje, Dahrendorf skiria dvi sąvokas – *freedom* ir *liberty*. Atsižvelgdami į jo nuorodas, pirmąją sąvoką čia vartosime kaip abstraktesnę *laisvės* kategoriją, o antrąją – kaip konkretesnę *laisvių/teisių* terminą.)

monių nuosavybė buvo pagrindinė kapitalistinės valdžios ir gamybinio konflikto priežaida; vis dėlto problema apibrėžiama pernelyg siaurai. Gamybinė veikla, kaip imperatyviškai koordinuota asociacija, apima dvi kvazigrupes, kurias, remdamiesi Marxu, galime apibrėžti kaip kapitalo, arba kapitalistų, ir darbo, arba darbininkų, grupes. Tiek kapitalą, tiek darbą vienija tam tikri latentiniai interesai, kurių priešingumas formuoja opozicinį socialinio konflikto santykį <...>.

Nors ši analizės pradžia yra tinkama, tačiau, kaip rodo ankstyvoji industrializacijos raida, abi šios kvazigrupės, formuodamos savo organizacinius principus, susiduria su labai rimtomis kliūtimis. <...> Lyderių ir ideologijų trūkumas (techninės sąlygos), heterogeniški valdžios padėčių komplektavimo būdai (socialinės sąlygos) ir sąjungų darbo srityje stoka (politinės sąlygos) industrinį konfliktą ilgainiui paverčia latentine forma, kuri apima tik atsitiktines organizavimosi pastangas. Industrinėms asociacijoms stabilizuojantis, laipsniškai susidaro organizavimo sąlygos; tiek kapitalas, tiek darbas formuoja organizacijas (darbdavių sąjungas, profsąjungas), kurios tinkamai gina tai, ką vadiname akivaizdžiais interesais. Industrinės klasės konfliktas įžengia į aiškų tarpsnį, kurio iškalbingiausi simptomai – streikai ir boikotai.“ (Dahrendorf 1959; 188)

Marxo ir Dahrendorfo klasių apibrėžimo kriterijai – skiriasi. Marxas, remdamasis *gamybos priemonių nuosavybės* kriterijumi,

įvardija *dvi pagrindines klases*. Viena iš jų kontroliuoja gamybos priemones, o kita – visapusiškai (ekonomiškai, politiškai, ideologiškai) pajungta šiai kontrolei. Tiesa, yra ir kitų, mažesnių klasių, kurių skyrimo kriterijus – solidarumo arba interesų laipsnis (tačiau jos linkusios šlietis prie vienos ar kitos pagrindinės klasės). Dviejų pagrindinių klasių santykis – antagonistinis, nes jų interesai yra absoliučiai priešingi. Taigi *klasinė visuomenė* yra latentinė klasių kovos forma.

Dahrendorfas skiria nuosavybę, nuosavybės teisę ir bendrąją teisę kontroliuoti (valdyti plačiąja prasme) kitus. Gamybos priemonių nuosavybės forma – tik viena iš daugelio valdžios formų. Nuosavybės forma gali būti valdžios pagrindas, tačiau ne kiekviena valdžios forma yra nuosavybės forma. Valdžia yra bendresnio pobūdžio socialiniai santykiai (Dahrendorf 1959; 136).

Dahrendorfo, kaip ir Marxo, sąvokos – *analitinės*, o ne *aprašomosios*.¹⁰ Tinkamas pavyzdys – *klasės* ir *stratos* perskyra. *Strata* yra aprašomasis terminas, žymintis grupę asmenų, kurie užima panašią padėtį hierarchinėje skalėje, stratifikuotoje pagal pajamų, prestižo, gyvenimo būdo, stiliaus požymius. O sąvoka *klasė* yra analitinė kategorija, kurios reikšmė atskleidžiama remiantis klasiinės teorijos modeliu. Klasės yra *interesų grupės*, kurių susidarymą lemia struktūrinės sąlygos. Šių latentinių sąlygų visuma yra so-

¹⁰ Anot Dahrendorfo, Marxo klasių teorija – ne tik Anglijos visuomenės empirinis aprašymas bet ir klasių teorijos užuomazgos. Jau Marxo teorijoje aiškėja, jog *klasė*, *strata*, *rangas* ir *padėtis* nėra tik vienas kitą keičiantys terminai (Dahrendorf 1959; 7). *Klasės* sąvoką Marxas perima iš ankstyvųjų britų politinių ekonomistų, „kapitalistų“ ir „proletarų“ terminus – iš prancūzų utopinių socialistų, o *klasių kovos* terminą – iš G. Hegelio dialektikos sampratos.

cialinių struktūrinių pokyčių šaltinis (Dahrendorf 1959; ix).

XVIII a. klasės terminas vartojamas įvardijant socialinius sluoksnius, kurių skyrimo kriterijus – *rangas* arba *turtas*. Moralės filosofų ir politinių ekonomų veikaluose klasės terminas tikslinamas. Adamas Smithas skiria „vargšų“, arba „dirbančiųjų“ klasę. Ricardas, Saint-Simonas, Fourier, Marxas, Engelas skiria „kapitalistų klasę“ ir „dirbančiųjų klasę“, „turtingųjų“ ir „vargšų“ klases, „buržuaziją“ ir „proletariatą“.

Feodalinės, iki-industrinės visuomenės *rangų, kategorijų, padėčių* skirtumai rėmėsi tradicijos mitu, painia kodifikuotų teisių ir pareigų sistema, palyginti paprastomis nuosavybės, galios ir prestižo kategorijomis. Šiuo aspektu ikiindustrinei visuomenei buvo būdinga gana statiška socialinė tvarka. Tačiau besiformuojančioje *industrinėje* visuomenėje rangas ir socialinė padėtis užleido vietą griežtesniems padalijimams: „Nuosavybė, kaip ir kapitalas, buvo pertvarkyta iš rango simbolio į valdžios instrumentą, kurio veiksmingumas labai padidėjo“ (Dahrendorf 1959; 5).

Prasidėjus industrinei revoliucijai visuomenėje susiformavo du nauji sluoksniai, kurie neturėjo istorinio precedento, jokios rangų tradicijos, jokio teisėtumo mito, jokio „kilnės prestižo“. Juos apibūdino tik nuosavybės ir nuosavybės stygiaus, pajungimo ir pavaldumo kriterijai. Be to, šiedu – pramonės kapitalistų ir darbininkų – sluoksniai neturėjo jokio „natūralaus“, tradicinio vienybės pagrindo: „Tai buvo *nouveaux riches* it *nouveaux pauvres*, įsiveržėliai į paveldėtų vertybių sistemą ir naujosios sistemos pasiuntiniai“ (ten pat; 6).

Tiek vienos, tiek kitos klasės atstovai formavo panašias gyvenimo sąlygas, pagrįstas *panašiu* išsidėstymu socialinėje struktūroje; pirmausia panašiu santykiu su gamybos priemonėmis. Šis santykis lėmė trūkstumų išteklių paskirstymą, įskaitant nuosavybę, prestižą ir valdžią. Atitinkamai kiekvienos klasės individai suformavo bendrus interesus, priešingus bendriesiems kitos klasės interesams: vieni linko išlaikyti *status quo*, kiti – keisti esamą būseną.

Pasak Dahrendorfo, šiuolaikinė socialinė struktūra (palyginti su Marxo gyvenamuoju laikotarpiu) pasikeitė *iš esmės*. „Kapitalas“ diferencijavosi, gamybos priemonių nuosavybės ir valdžios santykis pasidarė gerokai sudėtingesnis. Susiformavo nauji valdymo būdai. Diferencijavosi „darbas“ ir „darbininkų klasė“. Darbininkai išsilavino, įgijo naujų įgūdžių, integravosi į vidurinius visuomenės sluoksnius, pakilo jų atlyginimai. Sunyko senasis prieštaravimas tarp darbo ir kapitalo. Išaugo socialinis mobilumas. Šiuolaikinių konfliktų šaknys – institucinėse struktūrose. Jose kylantys prieštaravimai sprendžiami gana sumaniai, racionaliai. Socialinės nelygybės prieštaravimai gerokai sušvelninti (remiantis socialinės paramos programomis). Kitaip tariant, klasinis konfliktas *institucionalizavosi*.

Marxo gyvenamuoju laikotarpiu gamybos priemonių nuosavybė buvo pagrindinė valdžios realizavimo priemonė. Verslo reikalus tvarkė patys nuosavybės šeimininkai, kurie valdė, asmeniškai duodami įsakymus savo pavaldiniams. O liberalioje industrinėje visuomenėje susiformuoja nauja – kolektyvinė, kor-

poracinė – nuosavybės forma. Privatus savininkas perduoda tiesiogines savo nuosavybės kontrolės teises korporacijai, gaudamas kasmetines pajamas iš bendrosios pelno dalies. Tiesioginę kontrolę įgyvendina korporacijos verslo vadybininkai, kurie gali ir neturėti savo dalies konkrečioje korporacijoje. Šie vadybininkai kontroliuoja gamybos priemones, nebūdami teisėtais jų savininkais.

Industrinės visuomenės sudėtingumas, pliuralistinis galios ir valdžios išteklių paskirstymas skatina kompleksiskai pertvarkyti Marxo *konflikto* principus. Dahrendorfis apibrėžia klases kaip konflikto grupes įvairiose valdžios struktūrose. Galima kalbėti netgi apie šachmatų klubo frakcinę kovą kaip klasių konfliktą (Dahrendorf 1959; 221). Konfliktas tarp gamybinių jėgų ir gamybinių santykių, glūdintis ekonominės bazės pagrinduose, nėra pagrindinis šiuolaikinės industrinės visuomenės konflikto šaltinis. Gerokai svarbesni konfliktai, kurių šaltinis yra kintantys *valdžios, statuso* santykiai.¹¹

Reikia analizuoti *įvairias* valdžios formas. Valdžia yra tęstinis prieštaravimų šaltinis (ten pat; 161). Visada yra tie, kurie *valdo*, ir tie, kurie yra *valdomi*. Todėl sociologinis uždavinys yra a) aprašyti, kurie visuomenės sluoks-

niai (kiekvieną konkrečiu laikotarpiu) sudaro klases, ir b) apibūdinti santykius tarp specifinių klasių. Dahrendorfis ragina *iš esmės* pertvarkyti sociologijos prielaidas. Anot jo, reikia *galilėjiškai* (Dahrendorf 1968; 243) peržiūrėti sociologinės analizės principus. Sociologai turėtų suprasti, kad visi socialinės organizacijos vienetai nuolat kinta. Visuomenės struktūra – tai pokyčių bei konfliktų šaltinis. Pagrindinis uždavinys – suprasti ir struktūriškai paaikškinti *socialinių pokyčių* ir *priešinimosi šiems pokyčiams* dialektiką.

Svarbu nagrinėti sąlygas, atskleidžiančias, kaip latentiniai konfliktai tampa aiškiais arba kaip aiškūs konfliktai tampa latentiniais. Suprasti, pasak Dahrendorfo, – tolygu aiškinti, o aiškinti – analizuoti visuomenės *struktūrą* ir *procesus* (Dahrendorf 1987; 43). Sociologijos uždavinys yra savitas: nagrinėti *latentinius* veiksmus, kurie skatina plačios apimties pokyčius. O nagrinėti plačios apimties pokyčius – tolygu nagrinėti struktūrinius politinės visuomenės požymius. Daugelis teorinių Dahrendorfo sąvokų – konfliktas, pasipriešinimas, laisvė, lygybė, galia, valdžia, istoriniai pokyčiai, atvirumas ir pan. – perteikia latentinę *valdžios* ir *laisvės* įtampą, būdingą politinėms visuomenių struktūroms.¹²

¹¹ *Statuso* terminą Dahrendorfis susieja su kintančiomis *prestizo* reikšmėmis, aiškiai atribodamas jį nuo ekonominių nuosavybės kriterijų ir statiškų „socialinės padėties“ reikšmių. Sociologas atkreipia dėmesį į tai, kad Maxo Weberio termino *Stand* vertėjai vartoja *statuso* sąvoką. Tačiau vokiškas žodis *Stand*, pasak Dahrendorfo, apima dvejopas – *statuso* ir *luomo* (istoriškai įteisintos socialinės padėties) – reikšmes. Weberis *statuso* sąvoką kartais susieja su luomais, o ne *statuso*, kaip *prestizo*, samprata. (Dahrendorf 1959; 7)

¹² Dahrendorfis tęsia ankstyvųjų politikos sociologų, ypač Alexio de Tocqueville'io, tradiciją. Marxas, Dahrendorfo teigimu, tinkamai neįvertino esminio dalyko, kurį anksčiau aptarė Tocqueville'is – kad *lygybė* yra nepaprastai dinamiška jėga (Dahrendorf 1959; 61). Pagrindinis klausimas yra tas, kaip lygybės principą įtraukti į institucines moderniosios visuomenės struktūras (ten pat; 231). Nors Tocqueville'is pripažįsta įtampą tarp laisvės ir lygybės, tačiau kartu ieško jų tarpusavio suderinimo būdų (Dahrendorf 1968; 180). Laisvės įgyvendinimą visuomenėje Dahrendorfis sieja su *pilietybės institucionalizacija*. Pilietybė yra gyven-

Socialinės padėtys, vaidmenys ir imperatyviškai koordinuotos asociacijos

Viena pagrindinių Dahrendorfo kategorijų yra *vaidmens* samprata: „elgesio lūkesčiai, susiję su esama socialine padėtimi arba statusu“ (ten pat; 120). Apibūdinamas *vaidmens* kategoriją sociologas vengia determinizmo, būdingo funkcionalizmo kryptį. ¹³ Skiriami filosofiniai ir sociologiniai *vaidmens* sampratos aspektai: a) problemiškas santykis tarp privalėjimo ir žmogaus laisvės ir b) santykis tarp socialinės struktūros ir veiksmo.

Socialinio privalėjimo sritis (sankcionuoti vaidmenų lūkesčiai) yra gerokai platesnė, negu laisvų asmens pasirinkimų skalė. Todėl visuomenėje galiojantys įstatymai ir papročiai verčia asmenį „vaidinti“ apibrėžtus vaidmenis. Socialiniai vaidmenys ir atitinkamos sankcijos rodo, kad visuomenė verčia savo narius daryti dalykus, kurių jie patys galbūt nedarytų. Juo labiau asmuo remiasi *socialinio vaidmens* kategorija, tuo labiau jis susvetimėja.

Tačiau yra ir kita „vaidmens“ pusė: vaidindami žmonės pradeda suprasti, kad teisė ir papročiai yra tikrovė, kurią jie kuria. Šiuo aspektu vaidmenys yra normatyvinės visuomenės struktūros dalis (Dahrendorf 1968; 44). „Visuomenė“ teikia žmonėms saugumo pojūtį (netgi tiems žmonėms, kurie, kaip įmanydami, stengiasi išsivaduoti iš savo vaidmenų). Kaip tik todėl, pasak Dahrendorfo, *vaidmens* kategorija yra tinkama analizės pradžia. Daugelis atlygių kyla iš mūsų vaidmenų, kurie susiję su socialiniais suvaržymais, o ne su mūsų praktine veikla. Jei žmonės išsivaduotų iš visų savo vaidmenų, jie suprastų, kad labai sunku kurti prasmingos elgsenos pavyzdžius.

Visuomenę sudaro daugybė skirtingų organizacinių formų, turinčių bendrą bruožą – *hierarchinę, dvinarę* valdžios santykių struktūrą. Tai rodo, kad daugumos žmonių nuostatai ir veiksmai varžo valdžios santykių hierarchija. Nors visuomeninis gyvenimas yra tęstinis dalykas, tačiau, kalbant formaliai, jį sudaro daugybė dvinarių socialinių interesų perskyrų („pertrūkių“). Interesų priešpriešos

mo šansų tinklas, būdingas laisvai visuomenei. Laisvė yra galimybės, t.y. sąlygos, kuriomis remdamiesi žmonės gali įgyvendinti savo pasirinkimus netrukdydami kitiems ir gebėdami tai daryti: „Nėra laisvi tie žmonės, kuriems pasirinkimas – tik ciniškas pažadas, neturintis realaus pagrindo. Negatyvi laisvė gali tapti keleto asmenų, siekiančių nevaržomai praturėti, laisvė; laisvė, kaip šansas, nėra tik bendroji laisvė, nes ji – reali.“ (Dahrendorf 1997; 59) Kitas svarbus klausimas yra tas: ar (ir kaip) šios laisvės sampratos gali būti derinamos su *lygybės* samprata? Pagrindinė moderniosios visuomenės ir politikos dilema yra *konfliktas* tarp a) *teisių*, įskaitant visas socialinio gyvenimo sritis, suteikimo ir b) *aprupinimo*, visų vartojimui tinkamų prekių ir paslaugų kūrimo (Dahrendorf 1968; 15).

¹³ Tarkim, T. Parsonas kartais ironiškai (o gal ir rimtai) save pavadindavo „kultūros deterministu“, šitaip priešpriešindamas savo ir Marxo, *ekonominio deterministo*, koncepcijas. Parsonso požiūriu, norma yra internalizuota moralinė nuostata. Todėl socialinius vaidmenis, normas, vertybes ir įsitikinimus jis įtraukia į bendrųjų kultūros sistemų, simbolių, orientacinių nuostatų, tipinių elgsenos būdų sistemą. Vaidmenys, normos ir vertybės turi funkcinę (moralinę) galią: jos padeda išsaugoti *pusiausvyrą* tarp individualių norų ir socialinių reikmių.

išsikristalيزuoja kaip latentinio, institucionalizuoto konflikto pavidalai. Iš skirtingų grupinių interesų neriamas matomas (legitimus), bet nepastebimas (hierarchiškai organizuotas) nérinys, vadinamas „visuomene“.

Valdžia – tai socialinės padétys, arba vaidmenys. Todél konfliktas siejamas ne su žmonių „prigimtimi“, o su socialinėmis teisétos galios formomis – organizacinėmis taisyklėmis, normomis¹⁴, statuso padétimis, vaidmenimis. Dahrendorf, aiškindamas šių analitinių kategorijų svarbą, kartu įrodinėja savo tezę, kad valdžios santykiai yra esminiai organizaciniai šiuolaikinių visuomenių principai.

Žmogaus dilema yra santykis tarp jo „vaidmens“ ir individualios, spontaniškos raiškos. Vaidmenys, arba socialinės elgsenos lūkesčiai nėra apibrėžti kartą ir visiems laikams. Vaidmenų konfliktas yra atviros ir kintančios visuomenės požymis. „Maišto“ prieš nusistovėjusius vaidmenis tikimybė yra kritinis kodifikuotų normų, vaidmenų ir taisyklių, kurias diegia valdžios struktūros, tikrinimas. Šiuo požiūriu visuomenės struktūra apima vidines pokyčių paskatas. Taigi kiekviena im-

pretyviškai koordinuota asociacija savotiškai griauna save iš vidaus, formuodama konflikto, varžymosi, mobilumo, t.y. „pokyčių be revoliucijos“ aplinką.

Svarstydamas konflikto raiškos sąlygas, Dahrendorf skiria du idealiuosius socialinių struktūrų tipus: *totalitarines visuomenes* ir *laisvas visuomenes* (Dahrendorf 1959; 314–8). Jam svarbu išryškinti a) *monizmo* ir b) *pliuralizmo*, kaip pažinimo, kultūros įpročių ir socialinės elgsenos formų, priešpriešą. Šioje priešpriešoje atsiskleidžia skirtingas santykis su visuomenės asociacijų formomis, diferenciacijos lygmenimis ir konflikto modeliais (ten pat; 314). Laisva visuomenė skatina institutų ir socialinių grupių įvairovę *realiai paremdama skirtumus*. Šiuo atveju konfliktas yra laisvės raiškos pagrindas.¹⁵ Ir priešingai, totalitarinė visuomenė į pirmą vietą kelia *darnos* idėją ir *vienodumo* principus. Šiuo atveju konfliktas apibrėžiamas kaip visuomeninės harmonijos grėsmė.

Konflikto formų ir interesų pliuralizmas, pasak Dahrendorfo, yra laisvės garantija. Tai – iniciatyvos, istoriškumo, gyvybiškumo, atvirumo, laisvės šaltinis. Čia pertvarko-

¹⁴ Valdžios santykių stratifikaciją lemia *normos*, kurios turi diferencinę galią apibrėžti žmonių grupes, kurių padėtis – pranašesnė už kitos žmonių grupės padėtį. Tačiau pažymėtina, kad klasinės valdžios padėtys absoliučiai nenulemia žmonių nuostatų ir elgsenos. Juo mažiau žmonės susieja save su klasiniais interesais ir juo jie mobilesni, tuo didesnis asociacijų, kurioms jie priklauso, skaičius (ten pat; 176).

¹⁵ Kaip minėta, institucijų, konflikto formų ir interesų *pliuralizmas* yra struktūrinė laisvės prielaida: „Socialinės stratifikacijos lygmenys yra atskirti vienas nuo kito; įgyti valdžią – nereikia drauge įgyti prestižą, saugumą, turtą. Įvairiuose aukštutiniuose lygmenyse aptinkamos besivaržančios elito grupės. Skirtingų asociacijų konfliktai išsiskaido. Vadovavimas valstybės institutų lygmenyje nebūtinai susijęs su vadovavimu pramonės srityje, kariuomenėje ar kitose asociacijose; valdžios netekimas vienoje aplinkoje nepanaikina valdžios kitose aplinkose. Klasių ir kiti konfliktai tarp grupių taip pat skaidosi; priklausomybė savitai mažumai, rasei ar bažnyčiai neapima savaiminių privilegijų arba apribojimų pagal santykį su politinės valdžios paskirstymu. Institucijų, konflikto modelių, grupių bei interesų pliuralizmas skatina gyvą, spalvingą ir kūrybišką politinio konflikto aplinką, kuri teikia sėkmės galimybę kiekvienam reiškiamam interesui.“ (Dahrendorf 1959; 317)

mos vertybės ir normos. Valdžia sukuria konfliktą, o konfliktas tarp priešingų intereso grupių teikia postūmį naujiems sprendimams, kuriais savo ruožtu suabejojama taip greitai, kai tik jie įgyja formą. Individo padėtį laisvose visuomenėse lemia diferencijuota veiksmų skalė. Diferenciniai veiksniai yra įvairūs: valdžia, turtas, statusas/prestižas, saugumas. Socialiniai individo vaidmenys nebūtinai atliepia *tą patį* (visų šių išvardintų veiksmų) *lygmenį*.

Dahrendorfo teigimu, *galios* šaltinis yra asmens ar asmenų valia, o *valdžios* – *socialinės padėties* ir *vaidmenys*. Valdžia (*Herrschaft*) yra *teisėtos galios* forma (Dahrendorf 1959; 166), tikimybė, kad referentinė asmenų grupė paklus įsakams, kurių teisėtumo kriterijus – socialiniai lūkesčiai. Tarkim, demagogas *turi galią* kontroliuoti žmonių veiksmus. O karininkas, vadovaujantis savo būriui (darbdavys – savo darbininkams, tarnautojas – įstaigos personalui) *turi valdžią*, nes valdžia egzistuoja kaip *socialiniai lūkesčiai*. Galia yra faktiniai santykiai, o valdžia yra teisėti dominavimo ir paklusimo santykiai.¹⁶

Socialiniai konfliktai yra ne atsitiktinių galios santykių padarinys, bet *valdžios* (dominavimo ir pavaldumo) santykių raiška. Valdžios lūkesčiai susiję su socialinėmis padėti-

mis. Šiuo aspektu lūkesčiai yra „teisėti“. „Turėti valdžią“ – nėra tolygu „kontroliuoti kitus asmenis“. Valdytojas, kuris praplečia savo kontrolę už firmos ribų arba kišasi į privatų darbuotojų gyvenimą, pažeidžia ribą tarp valdžios ir galios. Nors jis turi valdžią savo firmoje, jo pastangos išplėsti kontrolę yra galios forma, nes jis viršija konkrečias *teisėtos kontrolės* ribas. Šis pažeidimo tipas dažnai aptinkamas valdžios santykių struktūrose.

Struktūriniai valdžios santykių aspektai – sociologinė Dahrendorfo mįslė, skatinanti atsakyti į klausimą: koku mastu valdžios ir galios suplakimas stiprina socialinių grupių konfliktus? Pagrindinė aiškinimo prielaida yra ta: asmenų *padėtimis* ir jų *socialiniams vaidmenims* daro įtaką skirtingi socialinės stratifikacijos ir diferenciacijos lygmenys. Kiekvienu konkrečiu struktūrinės padėties atveju asmuo užima kitokią padėtį (pagal santykį su įvairiais stratifikaciniais – valdžios, statuso, prestižo, turto, saugumo – lygmenimis). Dahrendorfis skiria dvi svarbias kategorijas. Socialines grupes, kurių numanomi interesai yra latentiniai (neįsisąmoninti), jis vadina *kvazigrupėmis*, o socialines grupes, kurios savo interesus įsisąmonina, – *klasėmis*, t. y. socialinėmis grupėmis, *aiškiai artikuliuojančiomis* savo interesus.¹⁷

¹⁶ Apibrėždamas *galios* ir *valdžios* perskyrą, Dahrendorfis remiasi klasikiniu Maxo Weberio apibrėžimu, teigiančiu, jog *galia* yra tikimybė, kad kažkuris socialinės sąveikos dalyvis geba įgyvendinti savo valią, nepaisydamas galimo kitų asmenų priešinimosi jo veiksmams. Galia – tai aktualus arba potencialus (apimantis gebėjimo savybę) asmens ar asmenų valios įgyvendinimas.

¹⁷ Kaip minėta, Dahrendorfis atmeta Marxo idėją, jog klasės yra ekonominės grupės. Klasės apibrėžimo kriterijus – valdžios turėjimas arba jos stoka konkrečioje socialinėje organizacijoje. Konkretus individas gali būti apibrėžiamas kaip *klasės narys*, kai atsižvelgiama į jo santykį su specifine socialine organizacija (imperatyviškai koordinuota asociacija), kurioje šis asmuo „vaidina“ dominuojantį arba paklustantį vaidmenį. Dahrendorfo požiūris yra pliuralistinis: asmens dominavimas vienoje socialinėje organizacijoje nesuteikia pagrindo manyti, kad jis ar ji dominuoja ir kitose organizacijose.

Remdamasis šia perskyra Dahrendorfis formuluoja klasių koncepciją. „Visuomenė“ – tai pliuralistinė *imperatyviškai koordinuotų asociacijų* (vok. *Herrschaftsverband*) visuma. Paskirose šios dinamiškos visumos organizacijose formuojasi klasiniai santykiai. Kiekviename konkrečioje organizacijoje individai užima skirtingas padėtis ir vaidina skirtingus vaidmenis. Tas pats individas vienose asociacijose gali užimti dominuojančią, o kitose – pavaldžią padėtį.

Valstybė, bažnyčia, verslo organizacija, politinė partija, profsąjunga ar šachmatų klubas yra asociacijos, kurioms būdingi valdžios santykiai. Valdžia asociacijoje yra paskirstyta pagal dvinarį principą. Asmenys, kurie turi valdžią, sudaro *kvazigrupę*, nes užima panašią padėtį ir turi identiškus latentinius interesus. Asmenys, neturintys valdžios, taip pat sudaro *kvazigrupę*. Techninės, politinės, socialinės, psichologinės ir kitos sąlygos lemia, kad kvazigrupės pertvarkomos į interesų grupes, turinčias *aiškius* interesus. Socialinis konfliktas darosi klasinis konfliktas, kai šios dvi padėtys yra susiejamos su dvinariu valdžios paskirstymu imperatyviškai koordinuotose asociacijose.

Socialinio konflikto intensyvumui daro poveikį trys svarbūs veiksniai. Pirmą veiksnių apibūdina klausimas: ar (ir koku mastu)

žmonės, užimantys pavaldžią padėtį vienoje asociacijoje, užima tokią pačią padėtį ir kitose asociacijose? Antras klausimas – analogiškas: ar (ir koku mastu) žmonės, užimantys dominuojančias valdžios padėtis, dominuoja ir kitais atžvilgiais? Šie klausimai išryškina pliuralistinės Dahrendorfo tezės svarbą: dvinarė „aukštų“ ir „žemų“ padėčių perskyra intensyvina socialinį konfliktą ir, priešingai, pliuralistinis „padėčių“ išsidėstymas ir pavienių klasių narių mobilumas tarp įvairių socialinių padėčių, tinkamas gyvenimo šansų galimybių plėtojimas sumažina konflikto intensyvumą, institucionalizuoja konfliktą. Stingant mobilumo principų, prieštaravimai tarp klasių – intensyvėja.

„Tad klasių konflikto šaknų reikia ieškoti valdžios struktūrose, kurios prarado absoliutų išsiskirijusios hierarchijos pobūdį. Klasių konflikto dingstis – gyvenimo šansai. Tie, kurie priklauso neprivilegijuotiems sluoksniams, reikalauja daugiau teisių ir aprūpinimo iš tų, kurie užima privilegijuotą padėtį. Kova, iš pradžių slapta ir vos žiūrima, vėliau tapusi atvira ir gerai organizuota, baigiasi platesniu abiejų dalykų paplitimu.“ (Dahrendorf 1996; 57–8)

Gyvenimo šansų samprata rodo, kad socialinių grupių konfliktus galima traktuoti ir kaip *individualiojo konflikto formas*.¹⁸ Tiesa,

¹⁸ Vėlesniuose savo veikaluose Dahrendorfis, vartodamas Maxo Weberio analitines sąvokas (*gyvenimo stiliaus* kategoriją Weberis skaido į *gyvenimiškos elgsenos* [vok. *LebensfuÈhrung*] ir gyvenimo šansų [*Lebenschancen*] terminus), formuluoja *gyvenimo šansų* sampratą (Dahrendorf 1979; 63–67). Gyvenimo šansai – tai *struktūriškai nulemta* (t.y. susijusi su potencialiomis *klasinių padėties* sąlygomis) įvykių atsitikimo galimybė; ypač įvykių, susijusių su poreikių, interesų ir norų tenkinimu. Gyvenimo šansai yra iš principo išmatuojamos galimybės, kurios leidžia įgyvendinti poreikius, norus ir interesus tam tikruose kontekstuose. Gyvenimo šansai susideda iš dviejų kokybiškai skirtingų sandų, „<...> kurie istoriškai tarp savęs susiję labai sudėtingais ryšiais: tai ‘pasirinkimai ir saitai’ (angl. *ligatures*). Pasirinkimai – tai variantai, kurie yra atviri žmonėms; saitai – koordinatės, įprasminančios šiuos pasirinkimus“ (Dahrendorf 1996; 41).

čia kalbama toli gražu ne apie grynųjų galimybių sritį, o struktūriškai nulemtas socialinės padėtis. *Gyvenimo šansai* – tai galimybė pagerinti ar bent išsaugoti socialinę padėtį, o kartu užtikrinti savo gebėjimą dalyvauti socialinės raidos procesuose. Santykis tarp pasirinkimų ir šansų atliepia dialektinį santykį tarp žmogaus laisvės galimybių ir jo socialinės padėties. Žmogus renkasi gyvenimo stilių ir atitinkamą socialinę veiklą, tačiau jo šansus varžo socialinės situacijos.

Pasirinkimai – tai alternatyvos, išryškėjančios tam tikrais momentais socialinių ryšių (struktūrų) aplinkose. O ryšiai – tai santykiai, veiksmo laukai, kuriuose individai atlieka savo vaidmenis. Gyvenimo šansų padidėjimas rodo, kad sukuriama *pasirinkimų ir ryšių* pusiausvyra. Šansai yra galimybės, tačiau toli gražu ne amžinos galimybės. Tai savotiški eksperimentai, susiję su nežinomomis situacijomis, kuriose individai tikisi ir netgi laukia konfliktų. Gyvenimo šansai išreiškia subjektyvią viltį, atliepiančią ne tik individualios laimės siekimą, bet ir visuomeninės struktūros tobulėjimą.

Išvados

Ralfas Dahrendorf, nagrinėdamas netolygaus *valdžios formų* paskirstymo šiuolaikinėje industrinėje visuomenėje priežastis, plėtoja analitines Karlo Marxo kategorijas, kurias pertvarko atsižvelgdamas į *valdžios, imperatyviškai koordinuotų asociacijų, statuso, gyvenimo šansų, vaidmens, normos* sąvokas.

Valdžia, vaidmuo ir laisvė – trys kartinės Dahrendorfo sąvokos, sudarančios probleminių analitinių kategorijų „trikampį“. Pažymėti-

na, jog Dahrendorf sociologizuoja ir politizuoja filosofinę *laisvės* problematiką, svarstydamas asmens *laisvių* (tiksliau, *teisų*) klausimus. Filosofinę *asmens savimonės* ir *visuomeninio vaidmens* santykio dilemą jis apibrėžia ir analizuoja kaip socialinio konflikto santykį, siejamą su *struktūriniais* netolygių socialinių išteklių paskirstymo veiksniais. Tirti socialinį konfliktą – tolygu analizuoti valdžios santykių, siejamų su potencialių intereso grupių lūkesčiais, struktūrą. Socialinis konfliktas analizuojamas kaip *vaidmenų konfliktas* (šių vaidmenų skalę formuoja *visuomeniniai lūkesčiai*).

Šis sociologinis požiūris turi ir privalumų, ir trūkumų. Viena vertus, kritinio racionalizmo nuostatos, kuriomis remiasi Dahrendorf, padeda išvengti abstrakčių („utopinių“) *socialinių sistemų* prielaidų. Jis išsaugo kritinę nuostatą – gebėjimą atsisieti nuo vertybinių aiškinimo prielaidų. Todėl Dahrendorfo socialinių pokyčių ir konflikto koncepcija yra tinkama analizuojant stratifikacinę visuomenės grupių ir organizacijų sandarą. Analitinės Dahrendorfo kategorijos padeda suprasti ir paaiškinti konfliktus tarp socialinių grupių (*kvazigrupių*), formuojančių potencialius interesus specifinėse valdžios organizacijose. Į pirmą vietą iškeldamas valdžios santykius, Dahrendorf geba parodyti, kad, esant pliuralistinėms socialinių padėčių ir vaidmenų „susikryžavimo“ sąlygoms, konfliktas nėra labai intensyvus (evoliucinis, o ne revoliucinis).

Kita vertus, Dahrendorf susiduria su koncepcinio pobūdžio problema. Asmens laisvės problemą jis traktuoja kaip *socialinių*

vaidmenų, kuriems daro įtaką skirtingi socialinės stratifikacijos ir diferenciacijos lygmenys, konfliktą, o gyvenimo šansų kategoriją apibrėžia kaip *struktūriškai nulemtą* įvykių atsitikimo galimybę. Rezultatas tas, kad siaurėja *asmens pasirinkimų skalė*. Šioje skalėje „vaidmenis“ didžiąja dalimi nulemia socialiniai lūkesčiai.

Analitiškai atskirdamas *gamybos priemonių nuosavybės* ir *valdžios* kriterijus, Dahrendorfas pabrėžtinai atriboja šiuos kriterijus, kartu išleisdamas iš akių tikimybę, kad nuosavybės ir valdžios sąsajos dažniais atvejais yra glaudžios. Sakykim, *kapitalo* diferenciaciją šiuolaikinėje visuomenėje papildoma kita tendencija, jungianti paskiras kapitalo įmones į monopolinius darinius, kaupiančius didžiulius biurokratijos ir aptarnaujančio personalo išteklius. Konflikto sąlygos, priežastys, mastai yra nevienodi. Dvinarės asociacijų perskyros atskleidžia labai skirtingas nuosavybės, valdžios ir galios ryšių formas. Valdžios santykiai viršnacionalinėje korporacijoje ir, sakykim, „šachmatų klube“ lygintini tik griežtai formaliu (*dominavimo* ir *pavaldumo* santykio) atžvilgiu.

Kritikuodamas dvinarę Marxo perskyrą, Dahrendorfas pritaiko šią perskyrą imperatyviškai koordinuotoms asociacijoms. Nors šitaip atskleidžiama vidinė valdžios santykių įtampa, aiškinamos šiuolaikinės pliuralistinės visuomenės socialinio mobilumo sąlygos ir aplinkybės, tačiau dvinariai, klasinio pobūdžio valdžios santykiai šiose asociacijose leidžia suprasti tik *individualiojo socialinio mobilumo*, siejamo su pliuralistinėmis valdžios asociacijomis, aplinkybes. Minėtas val-

džios ir nuosavybės santykių atskyrimas trukdo išvelgti kompleksiškus koalicinius ryšius tarp asociacijų, jungiančių nuosavybės, valdžios ir galios išteklius (plačių koalicinių ryšių formavimasis brėžia naujas santykių tarp klasių ribas).

Marxo socialinėje teorijoje skiriamas gamybos priemonių nuosavybės ir valdžios ryšių kriterijus tebėra aktualus ir šiomis dienomis. Demokratiškos visuomenės politikos gairės, pabrėžiančios lygybę, universalių laisvių bei teisių principus, įvairiais ryšiais susijusios su ekonominių sistemų organizavimo būdais (įskaitant gamybą, vartojimą, paslaugas). Todėl tiriant tik politinės valdžios, visiškai atskirtos nuo nuosavybės teisių, santykius, išleidžiamos iš akių kitos potencialios socialinės nelygybės formų susidarymo priežastys.

Socialinė nelygybė, žinoma, nėra grindžiama vien tik nuosavybės ir valdžios tarpusavio ryšiais. Tačiau socialinės padėties, statuso, politinės įtakos ir kitos valdžios formos nepastebimais ryšiais susijusios su esamomis ekonominės organizacijos „sistemomis“, o ypač visuomenėje, kurios dar nėra įtvirtintos pliuralistinių principų tiek institucinėse, tiek praktinėse socialinės tikrovės srityse.

Apibendrinat galima teigti, kad Dahrendorfas, aiškindamas *socialinio mobilumo* šiuolaikinėje visuomenėje priežastis, formuluoja veikiau aprašomąją, o ne analitinę socialinių pokyčių teoriją. Jei Marxo visuomenių pokyčių teorija įvardija esmines visuomeninių pokyčių priežastis ir prognozuoja pokyčių kryptį, tai Dahrendorfo koncepcija aprašo *idealias* (trokštamas) liberalios demokratijos są-

lygas. Nors konflikto teoriją Dahrendorfis vadina *realistine* (skirdamas ją nuo abstrakčios, utopinės), tačiau, reikia pripažinti, kad ir ši koncepcija turi „utopinių“ bruožų. Dalykai, kad aprašoma pliuralistinė valdžios santykių dinamika yra *idealūs tipai*, aprašantis dvinarių, konfliktinių valdžios santykių specifinėse asociacijose dinamiką, kuri primena „apskritą ratą“.

Skaidydamas visuomenę į daugybę valdžios asociacijų ir potencialių socialinių klasių, Dahrendorfis aprašo struktūrines pliuralizmo ir reliatyvizmo sąlygas. Esant šioms sąlygoms, sumažėja radikalaus klasių konflikto tikimybė, tačiau padidėja tikimybė, jog aiškūs klasiniai interesai gali būti įsisąmoninami tik retais ar labai retais atvejais (individualios mobilumo galimybės laisviau leidžia keisti pajungimo ir pavaldumo padėtis). „Visuomenė“ tampa lanksčia visuma, susidedančia iš konfliktinių kvazigrupių, kurioms „nelemta“ tapti klasėmis būtent dėl palankių individualaus mobilumo sąlygų. Toks aprašomas liberalios demokratijos idealas nepaaiškina potencialių socialinių pokyčių kryp-

čių, bet paaikškina vidinį socialinį plataus „socialinio rato“ (visuomenės) judėjimą.

Analitiškai atskirdamas nuosavybės ir valdžios kriterijus, Dahrendorfis formalizuoja valdžios santykių dinamiką. Valdžios, kaip pajungimo ir pavaldumo santykiai, atskiriami ne tik nuo nuosavybės, bet ir nuo galios, autoriteto, prestižo aspektų. O šios subjektyvios sritys susijusios ne tiek su dvinare valdžios išteklių perskyra, kiek su sveiko proto įpročiais, nusistovėjusiomis elgsenos normomis ir taisyklėmis. Jų Dahrendorfis neįtraukia į sociologinio aiškinimo struktūrą. Todėl valdžios santykių struktūra pernelyg racionalizuojama. Socialinio konflikto struktūra iš principo susiejama su opozicinių padėčių ir vaidmenų išsidėstymu socialinėje erdvėje, kuri apibrėžiama pirmiausia kaip pajungimo ir pavaldumo santykiai, iššaukiantys opozicinių interesų, tikslų ir uždavinių formavimąsi. Tačiau socialinio konflikto erdvė yra platesnė: ji apima ne tik interesų, bet ir vertybių, normų, elgesio įpročių, kultūros taisyklių veiksmus. Neanalizuodami šių veiksmų, neįstengtume suprasti fenomenologinių – *pereigos* iš potencialios į aišką klasinę savimonę – aspektų.

LITERATŪRA

Collins, Randal. 1985. “The Political Economy of Culture” in: *Three Sociological Traditions*. New York & Oxford: Oxford University Press.

Collins, Randall. 1988. *Theoretical Sociology*. San Diego, New York, Chicago: Harcourt Brace Jovanovich. New York, Oxford: Oxford University Press. Collins, Randall. 1994. *Four Sociological Traditions* (Revised and Expanded edition of Three Sociological Traditions).

Dahrendorf, Ralf. 1959. *Class and Class Conflict in Industrial Society* (Revised and Expanded edition). Stanford, Calif.: Stanford University Press.

Dahrendorf, Ralf. 1968. *Essays in the Theory of Society*. San Francisco, California: Stanford University Press.

Dahrendorf, Ralf. 1996. “A manifesto for Europe”, *New Stateman & Society* 125 (4288): 24–6.

Dahrendorf, Ralf. 1997. *After 1989. Morals, Revolution and Civil Society*. New York: St. Martin's Press.

Dahrendorf, Dahrendorf. 1987. "Ralf Dahrendorf (interview)" in Bob Mullan (ed.) *Sociologists about Sociology*. London: Routledge and Kegan Paul: 35–58.

Hobbes, Thomas. 1999. *Leviatanas* (iš anglų kalbos vertė Kęstutis Rastenis). Vilnius: Pradai.

Laurėnas, Vaidutis. *Normalios politikos genezės atvejis: Lietuvos politinės sociologijos studija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2001.

Marksas, Karlas ir Engelsas, Friedrichas. 1970. *Komunistų partijos manifestas*. Vilnius: Mintis.

Marksas, Karlas ir Engelsas, Friedrichas. 1974a. *Vokiečių ideologija* (iš vokiečių kalbos vertė A. Kanapeckas). Vilnius: Mintis.

Marksas, Karlas. 1974b. "Tezės apie Feuerbachą." Kn.: *Vokiečių ideologija* (iš vokiečių kalbos vertė A. Kanapeckas). Vilnius: Mintis.

Matonytė, Irmina. *Posovietinio elito labirintai*. Vilnius: Knygiai, 2001.

Matulionis, Arvydas (red.). 2005. *Lietuvos socialinė struktūra*. Vilnius: Firidas.

Masiulis, Kęstutis. 1997. *Lietuvos elitas: ekonominės vertybės, politinės orientacijos, prognozės*. Vilnius: Pradai.

Merton, Robert K. 1957. *Social Theory and Social Structure* [Revised and enlarged ed.]. Glencoe, Ill.: The Free Press.

Motesquieu, Charles. 2004. *Apie įstatymų dvasią* (iš prancūzų kalbos vertė Vita Malinauskienė). Vilnius: Mintis.

Ritzer, George. 2001. *Explorations in Social Theory. From Metatheorizing to Rationalization*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.

Simmel, Georg. 2007. *Sociologija ir kultūros filosofija* (iš vokiečių kalbos vertė Albinas Lozuraitis; sudarytojas ir mokslinis redaktorius Zenonas Norkus). Vilnius: Margi raštai.

Taljūnaitė, Meilutė (red.). 1999. *Socialinis struktūrinimasis ir jo pažinimas*. Vilnius: Friskas.

Tocqueville, Alexis de. 1996. *Apie demokratiją Amerikoje* (iš prancūzų kalbos vertė Valdas Petrauskas). Vilnius: Amžius.

Valantiejus, Algimantas. 2007. „Metodologinio individualizmo problema Thomo Hobbeso socialinėje teorijoje“, *Politologija* 2 (46): 3–35.

ABSTRACT

RALF DAHRENDORF'S ANALYTICAL CATEGORIES

The aim of the article is to identify and critically assess the key concepts, ideas and the epistemological principles of Ralf Dahrendorf as a theorist of social conflict. Dahrendorf tries to combine the insights of Marxian sociology with the new 20th century realities and develops the beginnings of a systematic theory of conflict which emphasizes the existence of a plurality of "imperatively coordinated associations" and therefore of conflicting classes engendered by them. The article goes on to show how the conceptual framework of Dahrendorf can be more fruitfully pursued by emphasizing that Marx's notion of social class is not so outmoded, and specifying the conceptual connections between the various class definitions and criteria.

Įteikta 2007 05 15

Pateikta spaudai 2007 06 29

Sociologijos katedra,
Filosofijos fakultetas,
Vilniaus universitetas,
Universiteto 9/1; LT-01513
Socialinių teorijų skyrius,
Socialinių tyrimų institutas,
Saltoniškių 58, Vilnius
El. paštas: valantiejus@yahoo.com